

11. Литвинець В. Визнання спадщини відумерлою на землі сільськогосподарського призначення / В. Литвинець // Землевпорядний вісник. – 2012. – № 3. – С. 34–37.
12. Кухарев О. Є. Визнання спадщини відумерлою : окремі питання правозастосування / О. Є. Кухарев // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2013. – № 4 (13). – С. 119–128.
13. Рішення Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 17 січня 2014 року у справі № 191/5390/13-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36739290>.
14. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
15. Про оренду землі : Закон України від 06 жовтня 1998 року № 161-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 46. – Ст. 280.
16. Степанюк О. «Нічийна» земля, або відумерла спадщина / О. Степанюк // Агробізнес сьогодні. Газета підприємців АПК. – 2013. – № 23 (270). – С. 10–12.
17. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відумерлої спадщини» № 2220а від 04 червня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47256.

УДК 349.6

ЩОДО ПИТАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЯКА СПРИЧИНЕНА РЕКРЕАЦІЙНИМ ПРИРОДНИМ ТЕРИТОРІЯМ ТА ОБ'ЄКТАМ

Ткаченко О.М.,

к.ю.н., доцент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті проаналізовано поняття та структуру екологічної шкоди, умови та особливості її відшкодування. Обґрунтовується висновок щодо існування окремого виду юридичної відповідальності – еколого-правової відповідальності. Аналізуються проблеми, що виникають під час нарахування екологічної шкоди у суб'єктах еколого-правових відносин. Зазначаються прогалини та недоліки діючого екологічного законодавства в цій сфері та шляхи його вдосконалення.

Ключові слова: екологічна шкода, таксова відповідальність, довілля, структура шкоди, еколого-правова відповідальність.

Tkachenko E.N. / К ВОПРОСУ ВОЗМЕЩЕНИЯ ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО РЕКРЕАЦИОННЫМ ПРИРОДНЫМ ТЕРРИТОРИЯМ И ОБЪЕКТАМ / Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина

В статье проанализировано понятие и структура экологического вреда, условия его возмещения. Обосновывается вывод о существовании специального вида юридической ответственности – эколого-правовой ответственности. Анализируются проблемы, которые возникают при исчислении экологического ущерба у субъектов эколого-правовых отношений. Исследуются пробелы и недостатки действующего экологического законодательства в данной сфере и пути его усовершенствования.

Ключевые слова: экологический вред, таксовая ответственность, окружающая природная среда, структура вреда, эколого-правовая ответственность.

Tkachenko E.N. / TO THE QUESTION OF COMPENSATION FOR HARM CAUSED TO NATURAL AREAS AND RECREATIONAL FACILITIES / National Law Academy named after Yaroslav the Wise, Ukraine

The article analyzes the conception and the structure of the ecological damage, peculiarity, conditions and problems to compensate for the Environment.

The article analyzes the concept and structure of environmental damage, conditions and peculiarities of its compensation.

Grounded conclusion on the existence of a particular type of a legal responsibility – environmental legal responsibility. The problems that arise in calculating the environmental damage in the subjects of ecological relations. Indicate the gaps and unrounded current environmental legislation in this area and ways to improve it.

On the gaps the current legislation is no legal mechanism for calculation and compensation of damage caused to natural resources and recreational areas systems. The economic evaluation of recreational natural resources presents a rather complex problem and lack of economic sciences never covered by business estimates, since their use was carried out free of charge.

This situation, of course, led to the spontaneous, chaotic use, often without clear limits and controls. On the one hand, there was no rational, unsustainable use in some regions, and, on the other hand, lack of inefficient use in other regions.

To develop effective economic evaluation of natural areas and recreational resources, be aware that the economic result of the use of resources obtained immediately. As a primary result is a healing effect, restoring physiological forces of the human body, increase efficiency, reduce morbidity, mortality and other social indicators, ie social effect, which is then converted to the final economic result.

Thus, the distance offensive economic result, difficulties to collect information on the state of disease, lack of clear methods of calculation of economic benefit as a result of the impact of natural recreation health factors do not allow to clearly define the economic and environmental assessment of natural recreational areas.

The absence of appropriate techniques leads to that prevents the development of relevant regulations by which it would be possible to calculate the amount of compensation in case of causing environmental damage to natural recreational areas. Thus, with respect to the spa, therapeutic and recreational natural areas and objects exist corresponding taxes or methods of calculation and compensation caused environmental damage. The above situation leads to the fact compensation for damage caused by natural territories specified following the general civil law and scattered special regulations in force in relation to certain types of natural resources.

The consequences of such compensation is not a consideration the value and uniqueness of health and recreation of natural ingredients and factors inherent curative natural resources, they do not therefore, not able to play a full environmental systems and communications in the territory of therapeutic and recreational areas.

Key words: compensation of the for ecological damage, peculiarity, conditions of the damage, environment.

Україна має значний природноресурсовий потенціал рекреаційних територій та об'єктів, але, на жаль, використання цього потенціалу відбувається неефективно і нераціонально, що призводить до значних екологічних та економічних втрат. Правове регулювання зазначених природних територій потребує суттєвого вдосконалення. Однією з існуючих прогалин діючого законодавства є відсутність правового механізму нарахування та відшкодування шкоди, завданої природним ресурсам та системам рекреаційних територій.

Розвиток суспільних відносин у галузі використання, відтворення та охорони природних ресурсів призвів до розуміння факту того, що, спираючись виключно на норми цивільного права, неможливо в повному обсязі відшкодувати шкоду, яка спричинена природним системам та окремим природним ресурсам. Це спонукало законодавців до розробки та прийняття спеціальних нормативно-правових актів (Методик та Такс), які спрямовані на розрахунок розміру шкоди, завданої певним видам природних ресурсів. Однак спеціальних нормативних актів, за допомогою яких можливо було б нарахувати шкоду, що спричинена рекреаційним природним територіям та об'єктам, на жаль, законодавцем не розроблено до цього часу.

Взагалі, в юридичній літературі висловлюється декілька протилежних точок зору щодо характеру та місця відповідальності за спричинення екологічної шкоди в інституті юридичної відповідальності. Так, відповідно до однієї з них, відносини з приводу відшкодування шкоди, спричиненої доквіллю, регулюються насамперед нормами цивільного законодавства, а спеціальні нормативні акти застосовуються як додаткові [1, с. 99-100; 2, с. 5-7]. Згідно з другою точкою зору, наявність спеціальних екологічних норм, що регулюють відшкодування спричиненої шкоди, дозволяє говорити про самостійний вид відповідальності, яку іноді називають таксовою відповідальністю [3, с. 54; 4, с. 158].

Слід погодитися з думкою С.М. Кравченко, що розглядає таксову відповідальність як майново-правовий вплив на правопорушника, який полягає у покладанні на нього обов'язку відшкодувати шкоду в розмірі, який визначається за спеціальними таксами. На думку В.І. Андрейцева, юридична відповідальність за порушення норм екологічного законодавства являє собою сукупність правових норм екологічного та інших галузей права, що виконують екологічну функцію і спрямовані на примусове виконання юридичними і фізичними особами передбачених законом норм та правил з раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки людей [5, с. 7]. Необхідно зазначити, що таке визначення не може бути застосовано до відповідальності за спричинену шкоду доквіллю, тому що відшкодування шкоди в більшості випадків, дійсно, є новим обов'язком замість невиконаного – не спричиняти шкоди неправомірним використанням природних ресурсів.

Крім того, відшкодування шкоди, заподіяної об'єктам природи, переслідує не лише мету компенсації збитків, а носить більш широкий характер – попереджувальний, карний, моральний. Для того щоб встановити місце екологічної відповідальності системі права та визначити її поняття, необхідно перш за все дослідити поняття та структуру екологічної шкоди як єдиної підстави для застосування спеціальних норм екологічної відповідальності. Певним недоліком постсоціалістичного законодавства багатьох країн довгий час залишався досить звужений підхід до визначення екологічної шкоди, яку ототожнювали з майновою шкодою, завданою природокористувачам. Тоді як юридична наука європейських країн виділяла в структурі екологічної шкоди як економічну шкоду (шкоду, завдану інтересам природокористувачів), так і власне екологічну шкоду, яка охоплює собою вартість відновлювальних ро-

біт, фактичні втрати в природному середовищі, зниження його продуктивності. Тому можливо говорити про наявність двох аспектів у понятті «екологічна шкода».

А саме, в широкому розумінні вона включає в себе такі чотири елементи:

- 1) ліквідаційно-обмежувальні затрати щодо ліквідації та попередження забруднення;
- 2) захисні затрати, тобто затрати із запобігання впливу забрудненого середовища на реципієнта;
- 3) компенсаційні затрати, викликані негативним впливом забрудненого середовища на реципієнта;
- 4) упущена вигода – втрати, обумовлені неотриманими прибутками, внаслідок забруднення середовища [6].

У вузькому аспекті екологічна шкода – це негативний вплив на природні ресурси та системи, що проявляється в забрудненні, псуванні, виснаженні та руйнуванні природних ресурсів та факторів.

Відповідно до цього саме наявність шкоди доквіллю або реальна загроза її спричинення, що перебуває в прямому причинному зв'язку з поведінкою заподіювача, і є тією неодмінною умовою, за якої виникає еколого-правова відповідальність.

Шкода ж, завдана майну чи здоров'ю суб'єктів екологічних відносин, підлягає відшкодуванню за нормами цивільного законодавства і є підставою для застосування заходів цивільно-правової відповідальності.

Слід зазначити, що шкода, завдана навколишньому природному середовищу, полягає у кількісних та якісних втратах з боку природних ресурсів та систем. Ці показники проявляються в забрудненні навколишнього природного середовища, тобто фізико-хімічних змінах складу повітря, води, ґрунту, що створюють загрозу для здоров'я та життя людей, тваринного світу, в псуванні, пошкодженні, виснаженні, знищенні та руйнуванні природних об'єктів і екологічних систем. Виснаження та забруднення доквілля призводять до руйнування екологічних зв'язків, утворення районів та регіонів з повністю або частково деградованим природним середовищем, нездатним здійснювати обмін речовин і енергій, і, як наслідок, знищення окремих природних елементів, загибель тих чи інших видів флори та фауни, зникнення природних ландшафтів та втрати ними своїх властивостей (лікувально-оздоровчих, рекреаційних, естетичних, природоохоронних тощо).

На жаль, сучасний стан законодавства та судової системи України свідчить про слабо розвинуті правові механізми, за якими можливо встановити причинний зв'язок між забрудненням та шкодою, завданою здоров'ю людини, оскільки прояви такої шкоди можуть мати місце за збігом тривалого часу.

Необхідно зазначити, що розмір нарахування відшкодування екологічної шкоди, яка спричинена рекреаційним природним територіям та об'єктам, залежить перш за все від економічної оцінки вказаних природних об'єктів. Економічна ж оцінка рекреаційних природних ресурсів представляє досить складну та недостатньо розроблену проблему економічної науки. Досить тривалий час ці природні об'єкти взагалі не охоплювалися економічними оцінками, оскільки їх використання здійснювалося на безоплатній основі.

Така ситуація, безумовно, призводила до стихійного, хаотичного їх використання, часто без чітких обмежень і контролю. З одного боку, відбувалось нераціональне, виснажливе їх використання в одних регіонах і, з іншого боку – недостатньо ефективне використання в інших регіонах. Так, рекреаційні ресурси України – це рівнинні та горні рекреаційні ландшафти, річні та морські пляжі, мінеральні води (більш ніж 400 джерел), лікувальні грязі (майже 100 родовищ). Із 400 джерел родовищ використовуються на цей час лише 34, а із 104 родовищ лікувальних торф'яних грязів зараз використовуються лише 26. Загальні території оздоровчо-рекреаційних зон, площа яких

складає 7,7 млн. га (12,7% території України), сконцентровані в Причорноморському, Подільському, Поліському та інших регіонах. Із цього рекреаційного потенціалу використовується лише 2,3-2,5 млн. га (7, с. 43).

Для розробки ефективної економічної оцінки рекреаційних природних територій та ресурсів необхідно враховувати, що економічний результат від використання таких ресурсів отримується не одразу, оскільки первинним результатом є оздоровчий ефект, відновлення психофізіологічних сил організму людини, підвищення працездатності, зниження захворюваності, смертності та інші соціальні показники, тобто соціальний ефект, який потім перетворюється на кінцевий економічний результат.

Таким чином, віддаленість настання економічного результату, складності щодо збору інформації про стан захворюваності, відсутність чітких методик нарахування економічного ефекту в результаті оздоровчого впливу природних рекреаційних факторів не дозволяють визначити чітко економіко-екологічну оцінку природних рекреаційних територій.

Відсутність же відповідних методик призводить до того, що унеможливає розробку відповідних нормативних актів, за допомогою яких можливо було б нараховувати розмір відшкодувань у разі спричинення екологічної шкоди природним рекреаційним територіям. Так, стосовно курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних природних територій та об'єктів не існує відповідних такс чи методик розрахунку та відшкодування спричиненої екологічної шкоди. Вказана ситуація призводить до того, що відшкодування за шкоду, завдану зазначеним природним територіям, настає за загальними цивільно-правовими нормами та розрізненими спеціальними нормативними актами, які діють стосовно окремих видів природних ресурсів.

Відповідним наслідком такого відшкодування є неврахування цінності та унікальності лікувально-рекреа-

ційних природних компонентів та факторів, що властиві лікувальним природним ресурсам, їх не відновлюваності, а відповідно, і неможливість відтворення в повному обсязі екологічних систем та зв'язків на території лікувально-рекреаційних зон.

Цікавим здається аналіз європейського законодавства щодо визначення способів нарахування екологічної шкоди. Так, найчастіше застосовуються два способи розрахунку шкоди: або визначення шкоди в грошовому еквіваленті, або ж поновлення природного ресурсу в натурі. Сама ж економічна оцінка шкоди довіллю розраховується такими методами: ціноутворення з урахуванням комфортності природного середовища; метод «шляхових затрат» і метод «оголошених переваг».

Метод «шляхових затрат» можливо було б використовувати в національному законодавстві для розрахунку економічної цінності екосистеми або об'єкту, який використовується в лікувально-рекреаційних цілях, виходячи з того факту, що цінність об'єкту знаходить своє відображення в тому, скільки люди готові заплатити за шлях до вказаного природного об'єкту. Готовність людей платити за відвідування природного комплексу чи об'єкту розраховується виходячи з кількості поїздок різної вартості.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок щодо необхідності на законодавчому рівні вдосконалення та закріплення економічних методик оцінки потенціалу природних рекреаційних територій та об'єктів, розробки єдиних принципів розрахунку розміру «екологічної шкоди», які б враховували насамперед екологічний фактор та значення природного ресурсу для екологічної системи. Потребує приведення у відповідність до міжнародного законодавства низка нормативно-правових актів, зокрема Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закони України «Про екологічну мережу» та «Про курорти».

ЛІТЕРАТУРА

1. Колбасов О.С. Возмещение вреда, причиненного неправомерным использованием природных объектов / О.С. Колбасов // Правовые вопросы охраны природы. – М., 1963. – 139 с.;
2. Романов В.И. Соотношение гражданского и природоресурсового законодательства по искам о возмещении вреда, причиненного природным объектам / В.И. Романов // Российская юстиция. – № 2. – 2011. – С. 5–7.
3. Петров В.В. Экология и право / В.В. Петров. – М., 1981. – 198 с.
4. Кравченко С.Н. Имущественная ответственность за нарушение природоохранительного законодательства / С.Н. Кравченко. – Львов, 1979. – 184 с.
5. Андрейцев В.І. Екологія і закон: Еколого-правова відповідальність / В.І. Андрейцев. – К., 1991. – 704 с.
6. Маслеников С.Л. Методы экономической оценки ущерба в сфере охраны окружающей природной среды / С.Л. Маслеников [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://docs.cntd.ru/document/873500848>.
7. Бейдик О.О. Рекреационно-туристские ресурсы Украины: Методология и методика анализа, терминология, районирование – М. : «Киев. ун-т», 2001. – 203 с.